

PREVIRANJA O KNJIŽEVNOUMJETNIČKOME STILU KAO FUNKCIJI STANDARDNOGA JEZIKA U JEZIKOSLOVNOJ KROATISTICI

Ljubica Josić

Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb

UDK 811.163.42'26'38

Delo obravnava razlike dveh pristopov v jezikoslovni kroatistiki pri funkcionalistični delitvi standardnega jezika. Cilj dela je analizirati argumente obeh tez, tj. tiste, ki književno-umetnostni slog razume kot eno izmed funkcij standarda, in tudi tiste, ki ga razume kot jezik *sui generis* in njegovo razmerje do standarda.

funkcionalna stilistika, standardni jezik, funkcionalni slogi, književno-umetnostni funkcionalni slog, jezik *sui generis*

The paper discusses the differences between two approaches in Croatian linguistic studies with regard to whether the literary-artistic style belongs to the conventional five-member functional-stylistic division of the standard language. The goal of the paper is to analyse the arguments of both theses: one that views the literary-artistic style as one of the functions of the standard language and the other that sees it as a *sui generis* language, which would contribute to a more precise description of the literary-artistic functional style and its relation to the norms of the standard language.

functional stylistics, standard language, functional styles, literary-artistic functional style, *sui generis* language

1 Uvod

Unutar teorijske razradbe koncepta funkcionalnih stilova standardnoga jezika u okviru je praškoga strukturalizma naznačena posebnost književnoumetničkoga stila u odnosu na druge funkcije standarda zbog njegove potpune jezične slobode jer se piščev izbor ostvaruje slobodnim odabirom kao i kovanjem jezičnih jedinica u prostoru imaginacije. U radovima Mukašovskoga (1964: 17) i Havránka (1964: 12) također je implicirano kako bi se razdjelba standardnoga jezika na funkcionalne stilove trebala shvatiti kao pojednostavnjen prikaz odnosa standardnoga jezika i njegovih tipskih jezičnih realizacija s određenim manjkavostima koje prate svaku vrstu shematiziranja. Naime, funkcionalnostilistička se razdjelba temelji na ponovljivosti

jezika u njegovim funkcijama te je u se, govoreći o normativnosti, integrirala i umjetnički uporabljen jezik, premda je jedno od temeljnih obilježja takve jezične uporabe neimitativnost. Naznačena je dvostrukost utkana i u radove suvremene jezikoslovne kroatistike, gdje se sučeljavaju oni pristupi koji ističu posebnost književnoumetničkoga stila unutar peteročlane funkcionalnostilističke razdjelbe¹ (stoga se taj stil naziva jezikom *sui generis*) i oni malobrojniji koji naglašavaju potrebu zadržavanja imenovanja književnoumetničkoga stila funkcijom standardnoga jezika nasljedujući standardološku tradiciju u kojoj se piščev jezik, na pozadini dijalektike standarda i jezika književnosti, promatra kao jezična realizacija koja ima mogućnost potvrđivanja normi standarda.

¹ Ustaljena peteročlana razdjelba hrvatskoga standardnog jezika na funkcionalne stilove obuhvaća administrativni, znanstveni, publicistički, razgovorni i književnoumetnički funkcionalni stil.

Funkcionalni su stilovi apstrakcije visokoga stupnja koje obuhvaćaju skup obilježja onih realizacija koje pripadaju istoj jezičnoj funkciji ili istoj vrsti komunikacije. Tošović funkcionalni stil definira kao »apstraktni makrosistem tipičnih elemenata izlučenih iz sličnih ili podudarnih tekstova (iskaza).« (Tošović 2002: 11) Do tog se makrosistema dolazi induktivnim putem jer se funkcionalni stilovi razvrstavaju prema skupu istovrsnih obilježja koja kao određeni tipovi tekstova ili iskaza imaju te se tako klasificiraju prema svojim sintaktičkim, semantičkim, leksičkim i drugim jezičnim osobitostima. U tom se kontekstu postavlja pitanje kako apstrahiranjem jezičnih obilježja iz mnoštva raznorodnih tekstova književnosti izdvojiti ona kojima bismo mogli opisati osobitosti književnoumjetničkoga stila kad je njegovo temeljno obilježje potpuna jezična sloboda i neponovljivost, dakle individualnost visokoga stupnja koja se ne dá svesti pod skup ponovljivih jezičnih obilježja. To pitanje upućuje na aporiju funkcionalnostilističke razdjelbe te na nj nema jednoznačna odgovora pa su tako i rasprave u jezikoslovnoj kroatistici u proteklih desetak godina usmjerene na dvovrsne zaključke: na isticanje potpune autonomnosti jezika književnoumjetničkoga djela spram norma standarda ili

na ustrajavanje na tome da jezik književnosti jednim svojim dijelom potvrđuje norme standardnoga jezika zbog čega je opravdano dovesti u odnos standardni jezik i književnoumjetnički stil. U ovome se radu pokušavaju usustaviti različitosti premisa navedenih pristupa, s ciljem što potpunije analize odnosa standarda i književnoumjetničkoga stila.

2 Opseg standardnojezičnosti književnoumjetničkoga stila

Ako se dovode u odnos norme standardnoga jezika i jezik književnoumjetničkoga djela, tada treba naglasiti da književno-teorijska perspektiva sve glasnije ističe da se književnoumjetnički stil ostvaruje neovisno o standardu pa se zbog toga u jeziku književnosti ne mogu tražiti potvrđivanja ili odstupanja od normi utvrđena jezika.² Međutim, iz standardološke se perspektive može postaviti pitanje zašto se jezik nekih književnoumjetničkih djela ostvaruje poštivanjem normi standarda i to tako da ta djela možemo smatrati primjerom dobre standardnojezične pismenosti. Ipak, češće se ustrajava na uočavanju različitosti standardnoga jezika i književnoumjetničkoga funkcionalnog stila te se upravo zbog tih različitosti njihov odnos opisuje s pomoću dvojčanih oprjeka,³ koje se uvjetno mogu svesti pod normativnost/nenor-

² Zbog slobode književnoumjetničkoga stila i razvijanja osobita tipa semantike, Bagić, primjerice, književnoumjetnički stil, ili beletristički, kako ga naziva, ne smatra funkcijom standardnoga jezika: »Beletristički stil nije jedan od funkcionalnih stilova koji bi 'ispunjavao' jednu od funkcija jezika. U odnosu na funkcionalne stilove moglo bi ga se odrediti kao nadstil, jer uvjetno koristi ili može koristiti sve potencijale koje jezični sustav posjeduje ili dopušta; on se ne oblikuje unutar sustava kao jedan od njegovih podsustava nego – simbolički rečeno – polifunkcionalnost predstavlja kao svoju funkciju.« (Bagić 1997: 12) Slično ističe i Užarević: »Jezik umjetničkoga djela nije naime jedan od funkcionalnih jezika nacionalnoga (prirodnog) jezika, nego je on trans-nacionalan jezik, tj. maksimalizacija svih jezičnih mogućnosti danoga prirodnog jezika što ih za svoju realizaciju traži pojedini umjetnički smisao odnosno pojedino umjetničko djelo.« (Užarević 1991: 44–5)

³ Usp. Vukojević 1999: 50. Autor navodi mnogobrojne oprjeka koje obilježavaju odnos između standarda i književnoumjetničkoga stila među kojima kolektivnost/individualnost, objektivnost/subjektivnost, denotativnost/konotativnost, prisilnost/spontanost, imitativnost/neimitativnost, shematiziranost/neshematiziranost, konvencionalnost/nekonvencionalnost, normiranost/nenormiranost, svrhovitost/nesvrhovitost i dr. te naznačuje tendencije u promatranju književnoumjetničkoga stila: »Sukus, najbitnije značajke književnoumjetničkog stila (književnog jezika) i standardnog jezika međusobno se isključuju. Stoga se u posljednje vrijeme sve češće i opravdano postavlja pitanje je li književnoumjetnički stil uopće stil standardnog jezika (dajući književnoumjetničkomu stil status standardnog jezika, na mala vrata u standardni jezik uvodimo jezični sustav, i tako opet isključujemo ono što smo htjeli razdvojiti) ili u to dva posebna, autonomna jezika (jezična idioma), dva komunikacijska koda ...« (Vukojević 1999: 50)

mativnost, a time se problematizirati i jedan od glavnih kriterija sâme funkcionalno-stilističke razdjelbe. Nadalje, funkcionalni se stilovi, kao i standardni jezik, raslojavaju na svoje podsustave, a oni na svoje podsustave podsustava, unutar kojih se ne može očekivati isti odnos spram norma standarda. Stoga neki autori, poput Frančić, Hudeček i Mihaljević, razlikuju unutar pojedinoga stila ono što pripada standardu od onoga što mu ne pripada, razvođeći svaki funkcionalni stil na stil nestandardnoga jezika i stil standardnoga jezika pa tako primjerice napominju kako je dijalektalna poezija književnoumjetnički stil nestandardnoga jezika: »Drugim riječima, pojedinomu funkcionalnom stilu hrvatskoga standardnog jezika ne pripada sve što pripada pojedinomu jezičnom stilu.« (Frančić, Hudeček, Mihaljević 2005: 26) Drugim riječima, opseg je standardnojezičnoga unutar jednoga funkcionalnog stila ograničen: »Funkcionalni stil književnog jezika pretpostavlja i književnojezično i neknjiževnojezično. Jedan funkcionalni stil književnog jezika može imati manje, a drugi više književnojezičnog, pa onda jedan više a drugi manje neknjiževnojezičnog, ali se ni za jedan od njih ne može reći da ima sve književnojezično, odnosno sve neknjiževnojezično (što bi inače bilo proturječno pojmu *funkcionalni stil književnog jezika*.« (Silić 1999: 207)

Funkcionalni se stilovi prema svojoj raznorodnosti međusobno razlikuju te su neki od njih složenije prirode tj. različita, slobodnija odnosa spram norma standarda. U tom se kontekstu uz književnoumjetnički stil govori o razgovornome i publicističkome funkcionalnom stilu jer se u njihovu slučaju u određeno opsegu problematizira pripadnost standardu tj. njegovim normama. Upravo zbog toga neki pristupi, poput Pranjkovićeve (2005: 12), ističu različitu vezanost funkcionalnih stilova u odnosu prema normama standarda unutar funkcionalnostilističke razdjelbe, prema čemu se oni mogu smjestiti unutar normativistike ili stilistike, ili pak na njihovu razmeđu.

Razdjelba standardnoga jezika na funkcionalne stilove uvriježena je jednostruka zrakasta podjela koja, pokazalo se, teško može obuhvatiti međuprožimanja funkcionalnih stilova kao i odnos njihovih realizacija spram normi standarda. Stoga mjesto nje autorice M. Kovačević i L. Badurina predlažu dvostruku klasifikaciju jezičnoga raslojavanja, vertikalnu i horizontalnu diferencijaciju, koje se temelje na diskursu. Horizontalna diferencijacija tako obuhvaća diskurzivno raslojavanje po funkcijama, odnosno specijalizirani, javni, multimedijalni, privatni i literarni (književnoumjetnički) diskurs. Vertikalna diferencijacija obuhvaća diskurs pisma – pisani diskurs i diskurs govora – razgovorni diskurs. Te su dvije diferencijacije međusobno uključene, a prednost takva pristupa autorice, među ostalim, vide i u tome što je time otvoreniji put za opis onih prožimanja koje klasična funkcionalnostilistička razdjelba svojom shemom propušta obuhvatiti:

Naime takav opis nedovoljno govori o tome kako se u razgovoru može ostvariti svojstvo znanstvenosti; on isključuje sve one pojave koje u polju diskursa izmiču i najfleksibilnijem poimanju standardnoga jezika; on upućuje na neka prožimanja, ali se ne dotiče, primjerice, onih multimedijalnih... Opis je to, osvijestismo to ponajviše na razini objedinjavanja svijuju uključenih tema, koji iziskuje dopune, pa i prevrednovanja nekih uvriježenih stavova ... (Kovačević, Badurina, 2001: 29)

Takav je pristup doprinos i prevrednovanju promatranja odnosa standardnoga jezika i književnoumjetničkoga stila te može pružiti poticajan trag pri davanju odgovora na pitanje zašto pojedine književne vrste ostvaruju takav tip iskaza koji je u skladu sa standardnojezičnim normama.

3 Književnoumjetnički stil kao autonoman tip jezika

Tezu o književnoumjetničkome stilu kao jeziku *sui generis* u jezikoslovnoj kroatistici zastupa Silić. Ipak, treba upozoriti da je isti

autor modificirao svoje shvaćanje pripadnosti književnoumjetničkoga stila standardnomu jeziku jer ga u članku *Književnoumjetnički (beletristički) stil* (1997.) promatra kao jednu od funkcija standarda, dakako, uz naglašavanje njegovih vlastitosti:

»Književnoumjetnički stil međutim nije stil koji (u tome smislu) oponaša (imitira). To bi za nj bilo *contradictio in adjecto*. Književnoumjetnički stil jezične činjenice (inačice) o kojima je riječ osmišljava i preosmišljava. On ne bira između njih kao postojećih, (s)tvornih, danih, nego između njih kao mogućih.« (Silić 1997: 363–364) Te vlastitosti u kasnijem radu Silić sve više ističe što ga navodi na zaključak da književnik nije vezan normama jezika kao standarda već pravilima jezika kao sustava, a kako je odnos između pravila jezika kao standarda i jezika kao sustava dijalektičke naravi, jezik je pisca u određenu odnosu prema standardu, istodobno potvrđuje i nadmašuje norme standarda, što ne znači, napominje Silić, da se prema njima može nehaljno odnositi. Stoga upozorava na promjenu vlastita motrišta:

Jezik umjetničke književnosti nije jezik standardnojezične komunikacije. I ja sam ga promatrao kao jedan od funkcionalnih stilova standardnoga jezika, ali uvijek s ogradom – u smislu slobode izbora. Za tu sam slobodu uvijek govorio da je potpuna, neograničena, da je stvar pojedinca, a ne stvar društva. Danas ću biti hrabriji, zahvaljujući (i) Pranjkoviću, pa ću reći da funkciju jezika umjetničke književnosti ne smatram jednom od funkcija standardnoga jezika, tj. jednim od stilova standardnoga jezika, nego kao jezik *sui generis*. Jezik umjetničke književnosti, ponavljam, izlazi iz jezika kao sustava, a ne jezika kao standarda. On pretpostavlja potenciju, a ne realizaciju potencije. (Silić 2004: 219)

Naime, književnik, vođen maštom, imaginacijom i fikcijom, ostvaruje svoj jezik ili stil kao individualni govorni čin mimo norma standarda, prvenstveno odgovarajući zakonitostima jezika kao sustava, za razliku od drugih stilova u kojima, zbog njihove težnje

za kolektivizacijom, govornik prelazi put od sustava do govora kroz normu. Zbog toga se književnikova uporaba jezika, za razliku od drugih jezičnih uporaba (u ovom slučaju stilova) ostvaruje prema lingvističkim, a ne sociolingvističkim zakonitostima te se prema tome književnoumjetnički stil ne može smatrati jednim od funkcionalnih stilova hrvatskoga standardnog jezika.

Tvrđnjom da je književnoumjetnički funkcionalni stil jezik *sui generis* upućuje se na to da se sloboda piščeva izbora ostvaruje unutar jezika kao sustava (u kojem se jezične jedinice promatraju prema svojoj obilježnosti i neobilježnosti), a ne jezika kao standarda (u kojem se jezične jedinice promatraju prema kriteriju normativnosti, odnosno jezične (ne)prihvatljivosti). Ako se pak prihvati da književnoumjetnički stil nije jezik standardnojezične komunikacije ni u jednome od svojih podstilova ili podtipova, tada shema polifunkcionalnosti standardnoga jezika kakva je tradicionalno prihvaćena i zastupljena u školskome sustavu te mnogim jezikoslovnim priručnicima više nije održiva u svojem dosadašnjem peteročlanom obliku i postaje »siromašnija« za jednu funkciju.

4 Zaključak

U suvremenoj se jezikoslovnj kroatistici teza o nepripadnosti književnoumjetničkoga stila standardu temelji na tome da se književnoumjetnički stil ne može (barem izravno) dovoditi u odnos spram standarda i njegovih norma. Ipak, hrvatsko je jezikoslovlje upravo s pomoću proučavanja odnosa književnoumjetničkoga stila spram norma standarda produbljivalo svoje shvaćanje jezika kao medija književnosti i jezičnih izbora koji, stvaralačkom snagom autora, imaginacijom i kreacijom, istodobno nadmašuju norme standarda koliko ih u jednome svom dijelu slobodnim odabirom potvrđuju.

Valja zaključiti i da aporija funkcionalno-stilističke razdjelbe ne odražava samo vlastitost književnoumjetničkoga stila zbog koje se problematizira njegova pripadnost

jeziku kao standardu, već ona odražava i povijesni razvoj standardnoga jezika koji se uvelike razlikuje od suvremenoga jezičnog stanja. Dovoljno je podsjetiti se koliku su važnost u povijesti hrvatskoga jezičnog standarda imali književnici druge polovine XVIII. stoljeća i koliki opseg u cjelokupnoj građi na temelju koje su nastajali normativni jezični priručnici i leksikografska djela obuhvaća književnomjetnički stil. Stoga je nužno uključivanje svih tih perspektiva da se mogla potpunije razumjeti »sudbina« književnomjetničkoga stila unutar funkcionalnostilističke razdjelbe. (Josić 2010: 46)

Literatura

- BAGIĆ, Krešimir, 1997: Beletristički stil – pokušaj određenja. *Kolo* 6/2. 5–16.
- FRANČIĆ, Anđela, HUDEČEK, Lana, MIHALJEVIĆ, Milica, 2005: *Normativnost i više-funkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- HAVRÁNEK, Bohuslav, 1964: The Functional Differentiation of the Standard Language. Paul L. Garvin (ed.): *A Prag School Reader on Esthetics, Literary Structure, and Style*. Washington: Georgetown University Press. 3–16.
- HUDEČEK, Lana, 2006: Hrvatski jezik i jezik književnosti. Krešimir Bagić (ur.): *Raslojavanje jezika i književnosti*. Zagreb: Filozofski fakultet, Zagrebačka slavistička škola. 57–79.
- JOSIĆ, Ljubica, 2010: Književnomjetnički stil – funkcija standardnoga jezika, jezik sui generis ili »nadstil«? *Studia lexicographica* 4/7. 27–48.
- KOVAČEVIĆ, Marina, BADURINA, Lada, 2001: *Raslojavanje jezične stvarnosti*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan, 1964: Standard Language and Petic Lanuage. Paul L. Garvin (ed.): *A Prag School Reader on Esthetics, Literary Structure, and Style*. Washington: Georgetown University Press. 17–30.
- PRANJKOVIĆ, Ivo, 2005: *Jezik i beletristika*. Zagreb: Disput.
- SILIĆ, Josip, 1996: Polifunkcionalnost hrvatskoga standardnog jezika. *Kolo* 5/1. 244–248.
- SILIĆ, Josip, 1997: Književnomjetnički (beletristički) stil hrvatskoga standardnog jezika. *Kolo* 6/1. 359–369.
- SILIĆ, Josip, 1999: Nekoliko misli o normi. Marko Samardžija (prir.): *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska. 203–211.
- SILIĆ, Josip, 2004: O jeziku književnog djela. *Književna republika* 2/1–2. 218–221.
- SILIĆ, Josip, 2005: Je li jezik književnomjetničkoga djela problem jezika funkcionalnoga stila standardnoga jezika? Milovan Tatarin (prir.): *Zavičajnik: zbornik Stanislava Marjanovića*. Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku. 419–426.
- SILIĆ, Josip, 2006: *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput.
- SILIĆ, Josip, PRANJKOVIĆ, Ivo, 2005: *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- TOŠOVIĆ, Branko, 2002: *Funkcionalni stilovi*. Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz.
- UŽAREVIĆ, Josip, 1991: *Kompozicija lirske pjesme*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta.
- VUKOJEVIĆ, Luka, 1999: Književnomjetnički stil – »Piši onako kako dobri pisci pišu«. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena, Školske novine. 50–55.